

Tante Stoel

Het gaat wel weer over

roman

Oswald Schwirtz

WATER

1

Over begin en einde

Ze was net vijftig geworden toen ze het vroeg.

‘Kun je me bijtijds een zetje geven?’

Eerst wist ik niet wat ze bedoelde, ze zat al meer dan veertig jaar in een rolstoel, een zetje zou een durwtje kunnen betekenen, maar waarheen?

‘Ik wil niet te lang meer leven, ik ben nu nog onafhankelijk, nou ja een soort van, maar voor mij voldoende. Als ik straks meer hulp nodig heb, dan wil ik dat jij me een zetje geeft. Je begrijpt het wel,’ zei ze met een glimlach.

Ik ben haar neef, haar petekind, misschien een vriend. Mijn moeder is haar oudste zus. Zij was de jongste van het gezin.

Toen ze me de vraag stelde, was ik nog geen dertig. Nu ben ik zestig en vraag ik niemand om mij een zetje te geven. Wat een moed om dat aan je neef te vragen. Hoe erg moet het zijn geweest? Toen besepte ik niet wat het voor haar moest hebben betekend om mij zo in vertrouwen te nemen.

Ik was niet blij met haar verzoek. Hoe pak je zoiets aan, een zetje geven? En wanneer had ze dat gepland?

Ze had niet de volgende dag in haar hoofd, we konden er de tijd voor nemen, zei ze terwijl ze een sigaret aanstak, maar ook weer niet te lang. Na haar vraag heb ik gedaan wat ik kon, maar of het goed was, weet ik niet.

Ik twijfel, zeker nu ik tien jaar ouder ben dan toen zij het vroeg. Ik heb besloten om de puzzel van haar leven – en dat van mij – opnieuw te leggen, want ik dacht dat ik alles wist, maar er ontbreken stukken. Ik moet de geschiedenis opschrijven en beginnen op dag één, toen alles veranderde.

Tante Stoel heeft een prachtige naam: Philippine Maria Edmée Hoppe Huygens, geboren in Arnhem, de stad van parken, lanen, fonteinen, bossen en de Rijn die in lome bochten langs de uiterwaarden stroomt en tegen de hoge kademuren klotst wanneer zwaarbeladen aken passeren.

De oude stalen boogbrug over de Rijn was er één te ver voor de Engelsen die in september 1944 op de verkeerde plaats uit de zweefvliegtuigen sprongen om Nederland te bevrijden.

Bungelend aan hun parachutes landden ze op de Ginkelse Heide bij Ede. Jonge mannen werden uit de lucht geschoten door de Duitsers die zich hadden verschanst in de bossen van Wolfheze. Tussen de bloeiende heideplanten lagen op 17 september tientallen dode soldaten. De overlevenden begonnen aan een rampzalige voettocht naar Arnhem. Met een kleine groep bereikten ze de brug.

Een paar dagen na de inval moest de hele stad worden geëvacueerd. De bevolking vluchtte naar familie of bekenden ver buiten de stad. Binnen een week stond er geen steen meer op de ander. De statige toren van de grote kerk werd bij de slag om de brug verpulverd tot een miezerige hoop bakstenen. De markt was onherkenbaar, net als de hele binnenstad en de vele chique buitenwijken. De prachtige stad was veranderd in een belegerde vesting.

Philippine werd geboren toen de oorlog net was begonnen, in mei 1940. ‘Een oorlogsbaby,’ zei mijn opa. Als jongste van een gezin van vijf was ze zeer gewenst. ‘Nieuw leven in de oorlog bracht hoop,’ zei mijn grootvader.

De pastoor kwam al snel na de bevalling bij mijn grootouders op bezoek om ze ervan te overtuigen toch vooral te blijven werken aan nieuw leven.

Mijn oma bekende mij later dat ze er niet op zat te wachten, nog een baby, de oorlog bracht zorgen genoeg.

‘De pastoor had er potdikkie niks mee te maken, maar wat moest je in die tijd? Gelukkig hebben we kunnen voorkomen dat er nog een zesde kind werd geboren, ons gezin was compleet na de geboorte van Philippine.’

Ze werd door haar drie zussen, mijn moeder Francien, Henriëtte, Regien en broer Toon verwend. Een levende pop, herinnert mijn moeder zich.

‘We verschoonden haar wel tien keer op een dag, trokken haar steeds nieuwe kleertjes aan en wandelden uren met de babywagen door de straten van onze wijk.’

Ze groeide ondanks de oorlogsjaren gezond op, was een beeldschoon meisje, kon al vroeg praten, lachte altijd, leek muzikaal en maakte iedereen vrolijk met haar danspasjes. Toen de stad plotseling moest evacueren en de familie op de fiets naar een heerroom in de Achterhoek vluchtte, zong ze liedjes achter op de bagagedrager van haar moeder, alsof ze op vakantie gingen. Als ze moesten schuilen voor bombardementen en in de greppels langs de weg doken, werd

Philippine beschermd door haar ouders, haar zussen en broer. Ze lagen als zandzakken om haar heen, haar mocht niks overkomen.

Eind mei 1945 konden de inwoners terugkeren naar hun stad. De familie kwam thuis in een gesloopt huis. Philippine was vier jaar, haar slaapkamer had geen ramen in de sponningen en haar bed was verdwenen. Er zaten kogelgaten in de muren, de wind blies door het trapgat en de meeste meubels waren kapot of gestolen. Ook de mooie vleugel, waar altijd muziek op werd gemaakt, was weg. Ze was niet verdrietig of terneergeslagen zoals haar zusjes en haar ouders. Ze ruimde zelf haar kamer op en aan het einde van de eerste dag vonden ze haar op een matras in de hoek van de kamer.

Als mijn opa later over die tijd vertelde, dan trilde zijn onderlip. Hij sprak graag over haar eerste levensjaren. Je kreeg er kippenvel van.

‘Ze beurde ons allemaal op, bracht plezier, zelfs zo midden in die ellendige oorlog, en al helemaal toen we thuiskwamen van de evacuatie. Het deerde haar niet, ze bleef zingen, dansen en lachen.’

Na de oorlog ging ze naar de lagere school. Het was een bijdehandje, haalde negens en tienens, was een opvallende verschijning en de juffen van de katholieke school spraken met plezier over haar snelle vorderingen. Ze stelden voor haar eerder naar het gymnasium te laten gaan, maar mijn grootvader stak daar een stokje voor.

‘Laat haar nog even kind zijn, ze heeft wat in te halen door de oorlog.’

Op de balletschool, midden in de stad, was ze bijna

dagelijks op les. Nog voor ze naar het gymnasium ging, danste ze al mee met de oudere meisjes. Haar armpjes konden amper bij de barre, maar een ambitieuze danseres volgde haar met grote interesse en liet speciaal voor haar een lagere barre aan de muur bevestigen.

‘Ze heeft talent,’ zei ze tegen mijn opa en oma. ‘Het is iets waarmee ze is geboren, een extreem gevoel van ritmiek met een scherp gehoor, waardoor haar passen net iets anders uitdrukken, verfijnder, alsof ze er niets voor hoeft te doen. Ze beweegt niet, ze wordt bewogen.’

Bij een uitvoering in de grote concertzaal van Musis Sacrum – ze zat in de eerste klas van het stedelijk gymnasium – zaten haar zussen en haar broer op de eerste rij. Ze danste op haar roze schoentjes een *pas de deux* met een jongen van veertien en bewoog alsof ze van elastiek was, zo zweefde ze boven de stevige armen van haar danspartner. Ze kreeg een staande ovatie.

‘Het kwam door haar uitstraling,’ vertelde mijn oma. ‘Ze had iets van een engel, toen al.’

Vanaf de eerste dag op de middelbare school was ze in haar element, leergierig, wilde alle talen leren spreken, het beste zijn in tekenen en werd in de eerste klas benoemd in de schoolraad. Philippine was eigenzinnig, een beetje lastig en soms bazig, maar haar vriendinnen smolten bij het horen van haar stem of bij het zien van haar engelengezicht en kwamen trouw naar de voorstellingen. Het dwingende in haar karakter werd haar vergeven.

Het was niet eenvoudig een keuze te maken voor een vervolgstudie. Ze kon medicijnen gaan studeren of klassieke talen, een jaar naar het buitenland gaan

of Italiaans studeren in Rome. De wereld lag voor haar open.

Haar zussen bemoeiden zich met haar toekomst. Voor Philippine alleen het beste, de benjamin, het oorlogskind. Ze wilde dansen, bij het ballet, rondreizen als ballerina. Optreden in de grootste danstheaters van de wereld. Parijs, Madrid, Moskou, Berlijn. Ze fantaseerden er iedere avond over. Op haar kamer, op de zolder van het ouderlijk huis, kwamen de zussen bij elkaar en speelden *ballètje*. Ze droomden samen over het uitzinnige publiek in de theaters dat rozen op het podium gooide en haar naam scandeerde. En op een dag zou ze oogcontact maken met een knappe man in het publiek.

Als de zusjes, opgewonden van de verhalen en het dansen, naar hun eigen kamers vertrokken, stapte Philippine in haar bed en drukte een kussen tegen zich aan. Ze speelde, vlak voor ze in slaap viel, nog één keer de film af. Opgetild door haar danspartner reikte ze met haar armen naar de lucht en voelde de warmte van de toneelverlichting als een brandende zon op haar gezicht.

‘Ga eerst maar eens proefdansen op een balletacademie,’ stelde mij opa voor toen ze in haar examenjaar een besluit moest nemen.

‘In Den Haag zit een geweldige school, doe daar auditie,’ zei hij op een zondagmiddag terwijl de hele familie bij de open haard zat te borrelen en zoute pinda’s at.

Philippine kon niet wachten. Haar zussen hielpen haar dagelijks met de voorbereidingen. Ze oefenden alle danspassen op de parketvloer die extra vaak in

de was werd gezet. Ze draaiden er muziek bij, Mozart en Haydn. Mijn moeder, Francien, bediende de draaitafel en verschoof de naald krassend naar een volgend fragment. Ze gaven haar extra lessen uit een boekje met de titel *Feilloos balletdansen*. Dat hadden ze op haar dansschool liever niet, ze ging er anders door bewegen zeiden ze, maar de vier meisjes versmolten met elkaar op die middagen en besloten dat haar bewegingen juist soepeler werden, alsof haar ledematen door touwtjes werden opgetild.

De auditie verliep vlekkeloos.

De leden van de selectiecommissie keken hun ogen uit, zoveel gratie, charisma, wat een talent. Dit meisje had alles. Philippine danste zonder na te denken, haar voeten raakten amper de grond. Haar spitzen lieten op de stoffige houten vloer minimale fijne streepjes achter, als de vegen van een houtskooltekening van Rembrandt.

Met de muziek van Satie, waarop ze zelf een dans had geschreven, betoverde Philippine de beoordelingscommissie. Ze sloot haar ogen en danste door de ruimte zonder zich bewust te zijn van de muren, het plafond, de ramen en de warme lampen. Ze waande zich alleen met Satie en haar elastische ledematen maakten vanzelf de juiste bewegingen.

Bij de laatste noten werd ze nauwkeuriger en strakker, kreeg controle over iedere spier en landde op de vloer alsof ze voorzichtig van de rand van een onzichtbare hand gleed. Ze stapte drie pasjes naar voren.

Haar nieuwe schoenen knelden, maar ze voelde het niet. Ze stond rechtop, de gevlochten paardenstaart hing links over haar schouder tussen haar kleine

borsten en ze maakte een buiging, een minimaal knikje naar de leden die betoverd achter de lange tafel zaten.

Haar gezicht straalde, haar ogen flonkerden. Het bleef stil. Je kon een pluis horen vallen. Alsof ze het hadden afgesproken stonden de *commissieleden van aanname* gelijktijdig op. Ze applaudisseerden en Philippine zag dat een wat oudere dame met een zakdoekje een traan wegveegde.

Ze mocht van haar vader met een taxi terug naar haar logeeradres. Ze klemde haar balletschoenen in haar handen alsof het om een gewijd Mariabeeldje ging, rechtstreeks uit Lourdes, besprenkeld met water. Het regende. De taxi wachtte voor het stoplicht op de Laan van Meerdervoort. In de verte zag ze het huis van haar oom en tante, waar ze zou slapen. Ze kon niet wachten om ze te vertellen over de auditie. Daarna zou ze haar vader bellen en hem trots vertellen dat ze had gezweefd, dat ze even in een andere wereld was geweest, zonder tijd of geluid, in volledige stilte, terwijl ze toch heel helder de klanken van Satie had gehoord. Het was magisch, ja, dat woord zou ze gebruiken, magisch.

Als het stoplicht op groen springt, trekt de taxi op. Door de harde regen is de chauffeur extra voorzichtig en neemt bij het oversteken van het kruispunt wat gas terug. Nog maar honderd meter, dan zal hij de ventweg nemen en stoppen voor het huis van oom Herman en tante Sascha. Ze weet dat ze klaarzitten met thee en kaneelkoekjes. Misschien was dit wel de fijnste dag van haar leven, dat ze zo had kunnen dan-

sen, zo intens had genoten van de muziek. Wat was ze blij met haar zusjes en dat boekje, *Feilloos balletdansen*. Zonder hen was ze nooit zo ver gekomen.

Ze heeft geen tijd om de klap te horen. In de verte klinkt rinkelend glas en staal dat over het wegdek schuurt. Het is doodstil als ze van de achterbank van de taxi wordt geslingerd en in slow motion over de tussenberm vliegt. Ze zweeft, net als in het theater nog geen uur geleden, maar nu heeft ze geen controle over haar bewegingen.

Deze dans heeft ze niet ingestudeerd en de geluiden zijn niet van de piano, geen noot die ze van Satie herkent. Ze hoort helder de klappende handen van de commissieleden en ziet de lampen aan het plafond haar hoofd belichten. Ze voelt de warmte afstralen op haar lichaam en wil nog een keer die buiging maken. Ze hoort haar zussen roepen: 'Philippine, je hebt het gehaald!'

Ze probeert de meisjes te omhelzen en hun gezichten te kussen, maar het is alsof haar lichaam is bevroren. Wat kan het stil zijn, bedenkt ze. Er is niets, geen geluid, geen vogels, geen wind, geen verkeer, ze hoort zelfs haar eigen hart niet kloppen.

Als ze door de ambulance met blauwe zwaailichten en sirenes naar het Bronovo ziekenhuis wordt gebracht, zijn de balletschoentjes versmolten met haar handen. Langs één van de roze veters druppelt bloed van haar vinger langs de zachte stof. De ambulancebroeders kijken elkaar aan.

'We kunnen alleen maar bidden,' zeggen ze terwijl ze het vocht stelpen dat uit haar hoofdwond sijpelt.

Ik was er niet bij, ik was nog niet eens geboren. Dat ongeluk was in 1958, ik ben van 1962. Ik heb het niet verzonnen. Het zijn de flarden van de verhalen die ik als kind opving. Kleine stukjes. Soms vertelde mijn moeder iets over het ongeluk, geen details, hoogstens mededelingen.

‘Ja, ze kon gewoon lopen vóór het ongeluk.’ ‘Het was domme pech, het kwam door de regen.’ ‘Ze kwam net terug van haar auditie.’

Mijn opa en oma spraken altijd over vóór het ongeluk of erna. ‘Toen gingen we naar de Westerbouwing, met die kabelbaan, was dat nou voor of na het ongeluk?’

In de gesprekken die ik opving ging het altijd over vóór of na. Het was precies zoals er werd gepraat over de evacuatie. ‘We gingen met tante Jo naar dat concert, dat moet toch vóór de evacuatie geweest zijn?’

Ik besepte als kind dat die zin een ander tijdperk betrof, dat er een leven van vóór en na bestond.

Mijn grootouders leefden na het ongeluk in het nu, Philippine leefde vooral in een tijdperk van vóór het ongeluk. Als jonge jongen moest ik een eigen puzzel leggen. Tante Philippine was met het ongeluk uit de taxi geslingerd en met haar hoofd op de stoeprand terechtgekomen. Het waren de enige twee stukjes waarvan ik zeker wist dat ze pasten; ‘hoofd’, ‘stoep’.

We spraken er thuis wel over, maar mijn moeder hield het af, het was nu eenmaal gebeurd en daar kon Onze-Lieve-Heer niks meer aan veranderen. Ik kreeg een hechte band met mijn tante en vanaf mijn tiende verjaardag beginnen mijn eigen herinneringen.

Ze was lief en zorgzaam, ze luisterde naar mijn kinder verhalen en kocht cadeautjes voor me, vooral chocola. We lachten veel om grappen die ze maakte, maar ik zag haar ook huilen, en soms schreeuwen of schoppen met haar voeten. Aan de stand van haar oogleden kon je zien hoe het met haar was, of ze migraine had, of pijn. Of ze opgewekt was of moedeloos. Ik zag haar niet als invalide, of gehandicapt, een woord waarvan ze ging schoppen. Ze was mijn tante in een rolstoel.

Diep verborgen zat een klont medelijden onder mijn middenrif. Ik kon mij niet voorstellen dat haar leven leuk kon zijn. Natuurlijk hadden we het daar niet over. We hadden het nergens over, dat kwam pas veel later, toen ik zelf volwassen was en zij ouder werd.

Ik was in mijn jeugd altijd op zoek naar hoe het was gegaan, zo’n ongeluk, wat je dan meemaakt, een gevoel van sensatie dat voelde als een schande. Voor mijn tante, die het was overkomen, wilde ik het beste, ik zou haar nooit teleurstellen.

Op de zolderkamer van mijn grootouders ging ik studeren voor mijn eindexamen. De herinneringen daaraan werden het geitenpaadje dat me dichterbij het leggen van de puzzel zou brengen.

‘Kind,’ zegt mijn opa, ‘wat moet ik vertellen, ik zou niet weten waar te beginnen en het is al meer dan twintig jaar geleden, dan laat je dingen soms ook rusten.’ Het is zijn eerste reactie op mijn vraag of ik iets over tante Philippine mag vragen.

Ik zit in de salon van mijn grootouders, op mijn vaste plaats in een fauteuil met een stijve rugleuning en een borduurwerkje op de armsteunen. Ik voel me thuis bij ze, kom zo vaak als ik kan. Bij voorkeur in de late middag, omdat mijn oma klokslag vier uur een geurige kop ceylonthee schenkt, met een theebeschuitje bestrooid met kaneel.

De laatste paar maanden ben ik min of meer ingetrokken, omdat ik moet studeren voor mijn eindexamen. Ik ben er vier dagen per week. Na school fiets ik naar het huis aan de Hogeweg. Het ligt aan een romantisch bebost plein. Ik heb de sleutel van de voordeur, zwaai kort om de hoek van de woonkamer, *anders raken we aan de praat*, zegt mijn oma en neem de twee statige trappen naar de zolderverdieping om daar ijverig achter een bureau mijn boeken uit te stallen.

De vijf kamers zijn nog ingericht alsof mijn moeder en mijn tantes en oom in hun rokken en bandplooi-broeken nog achter hun bureaus zitten. De lampenkappen staan verstoofd en scheef op hun voet en de vitrages zijn aan vervanging toe.

Ik werk in de grote kamer die op het zuiden ligt. De ramen van de dakkapel kunnen open. Ik kijk uit op een lange grasmat die in de verte eindigt bij een

vijver. De vogels fluiten de hele dag en vliegen af en aan. Als ik uit het raam staar en luister naar het opgewekte gekwetter, dwalen mijn gedachten snel af. Ik studeer hier om mij beter te kunnen concentreren dan thuis, maar ik kan zo opgaan in de natuur achter het huis, dat er middagen zijn dat ik na het openslaan van de boeken vooral naar buiten kijk en tekeningetjes maak.

Het is erop of eronder, ik sta er verdraaid slecht voor, maar het valt me zwaar. Ik kan me er slecht toe zetten om de stof in me op te nemen. Mijn hoofd is altijd vol met gedachten die weinig tot niets te maken hebben met wis- of natuurkunde.

Mijn oma brengt meestal precies om vier uur het kopje thee. Liever ging ik naar beneden om een beetje te kletsen, maar ze is streng. ‘Je moet echt dat diploma halen, daarna is er voldoende tijd voor prietpraat, kom op.’

Vandaag heeft ze mij van onder aan de trap geroepen, dat ik best beneden thee kon komen drinken, voor de afwisseling.

‘De kamer waar ik studeer, was die vroeger van tante Philippine?’ vraag ik als reactie op de opmerking van mijn opa, *waar te beginnen*. Ik neem een stevige slok thee.

‘Ja,’ antwoordt mijn opa, ‘voor het ongeluk was het haar kamer.’

Het blijft stil in de salon, mijn grootouders kijken ongemakkelijk, alsof ze elkaar proberen te overtuigen dat er iets verteld moet worden. Op mijn lippen brandt een vraag die naarmate de tijd verstrijkt blaren veroorzaakt.

Het is beter om het er niet over te hebben, zei mijn moeder, toen ik eens iets meer wilde weten over het ongeluk.

‘Die dag moet op uw leven een grote impact hebben gehad,’ zeg ik zonder rekening te houden met de aanwijzing van mijn moeder.

Mijn opa’s onderlip trilt.

‘Kind, het ongeluk is lang geleden, maar het had net zo goed gisteren kunnen zijn, we praten er niet graag over.’

Hij neemt een korte pauze en ik merk dat hij overweegt om toch nog van onderwerp te veranderen of door te gaan na zijn eerste woorden; *waar moet ik beginnen?*

‘Het zal een uur of zes zijn geweest,’ zegt hij terwijl hij naar mijn oma kijkt.

‘Om precies te zijn kwart voor zes,’ corrigeert zij.

‘Dat weet ik zo precies, omdat ik net terugkwam van het boodschappen doen en ik de auto pal voor het bordes parkeerde, zodat ik niet zo ver met de zware boodschappentassen hoefde te sjouwen. Ik keek nog op het klokje van het dashboard en dacht, Philippine zal zo wel bellen. Toen liep ik de hal binnen en hoorde de telefoon rinkelen.’

‘Het was dus kwart voor zes,’ zegt mijn opa, ‘en ik liep naar de werkkamer om de telefoon op te nemen. Mijn broer Herman uit Den Haag aan de lijn. Je moet weten dat ze daar logeerde, zodat ze niet voor dag en dauw met de trein naar Den Haag hoefde te reizen voor haar auditie. Ze verheugde zich enorm op die logeerpartij bij haar oom Herman en tante Sascha, en natuurlijk op de auditie op de academie.’

Het voordansen, het aantrekken van haar jurk en haar roze balletschoenen, ze had het er dagelijks over.’

‘We hadden die schoentjes een week voor de auditie nog gekocht bij de Bata, hier in de stad,’ vult mijn oma aan. ‘Ze zaten haar eigenlijk niet lekker, maar ze klaagde niet, hoor. *Met knellende schoenen ben je beter geconcentreerd tijdens het dansen,* zei ze. *Je bent je meer bewust van je bewegingen.* Wijs hè, van zo’n kind?’

‘Goed, ik krijg broer Herman aan de lijn,’ vervolgt mijn opa. Zijn lip trilt weer terwijl hij dat probeert tegen te gaan door er met zijn tanden op te bijten. ‘*Cornelis, je moet maar even een stoel pakken,* zegt mijn broer. Ik had natuurlijk niet het minste idee dat hij met een vreselijk bericht zou komen, ik dacht dat hij iets zakelijks wilde bespreken en pakte rustig de stoel die bij mijn bureau stond en zeg nog: steek van wal. Ja, dat zei ik letterlijk, steek van wal. *Er is een ongeluk gebeurd, Cornelis, hier op de ventweg, haast voor de deur, nog geen vijftig meter bij ons vandaan. Philippine is erbij betrokken, ze is met een ambulance naar het ziekenhuis onderweg, het Bronovo.* En ik hoor de stem van Herman breken,’ zegt mijn opa. ‘Ik vraag hem of ze iets heeft gekneusd of mogelijk een hersenschudding heeft opgelopen, of het een idee is dat we naar Den Haag zullen komen. Of ze iets gebroken had, vroeg ik hem nog.’

‘Zeg dat wel,’ zegt mijn oma, ze glimlacht en knijpt haar ogen samen terwijl ik een slok van mijn thee neem.

‘Laat ik eerlijk zijn,’ gaat mijn opa verder, ‘Herman kwam niet meer uit zijn woorden. Hij snikte en haspelde de woorden door elkaar en gaf de hoorn